

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת לך לך, תש"ע
מספר 833

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

אדיר ומהלל אברהם בדורו

פרשיות "לך לך" ו"וירא" הן פרשיותיו של אברהם אבינו, איתנו של עולם. "עשרה ניסיונות נתנסה אברהם אבינו ועמד בכולם" – כך מוסרים לנו חכמינו במסכת אבות (ה, ג). השורש נ-ס-ה (וממנו נגזר לאחר זמן השם "ניסיון") נזכר במקרא רק בעקדה. ואכן נושא העקדה עולה במשנה, באגדה, בתפילה ובמסגרות שונות בפיוט ואף קבע ז'אנר פיוטי לעצמו. אבל שאר תשעת הניסיונות לא נאמר בהם השורש נ-ס-ה, ולכן הועלו כמה הצעות במדרשים השונים בדבר מניינם של אותם ניסיונות. התיאור המפורט של ניסיונות אלו מובא בפרקי דרבי אליעזר (פרקים כו-לא). שם מוצגים הניסיונות כמערכת של חמישה זוגות על פי אבות דרבי נתן המפרט: "שנים ב'לך', שנים בשני בניו, שנים בשתי נשיו, אחד עם המלכים ואחד בין הבתרים, אחד באור כשדים ואחד בברית מילה". כפי שעולה מכאן לא כל הניסיונות הנמנים ברמזים מעוגנים במסופר בתורה, ולא בכולם ברור שבניסיון מדובר. בין כך ובין כך, עשרת הניסיונות, על פי המניינים השונים, יוצרים מבנה לסיפור חייו של אברהם ומציגים אותו בגדולתו תוך התפעלות נלהבת מאישיותו, כעולה מן התיאור הנלהב של הרמב"ם את דרכו של אברהם אבינו לאמונה בא-ל אחד. דבריו של הרמב"ם הם המנון לאברהם אבי המאמינים (הלכות עבודת כוכבים פרק א, הלכה ג):

כיון שנגמל איתן זה התחיל לשוטט בדעתו והוא קטן והתחיל לחשוב ביום ובלילה והיה תמיה היאך אפשר שיהיה הגלגל הזה נוהג תמיד ולא יהיה לו מנהיג ומי יסבב אותו... ולבו משוטט ומבין עד שהשיג דרך האמת והבין קו הצדק מתבוננתו הנכונה, וידע שיש שם אלוה אחד והוא מנהיג הגלגל והוא ברא הכל ואין בכל הנמצא אלוה חוץ ממנו.

מתוך כלל דברי הרמב"ם ניתן לזהות ארבעה ניסיונות, ברם הם מובלעים בתוך סיפור הדברים כמי שאינו רוצה להתחייב, אף על פי שבפירושו למשנה במסכת אבות הוא מזהה את עשרת הניסיונות על פי פרקי דרבי אליעזר. עוד אפשר לומר ששלב החיפוש אחר הבורא וההכרה בא-ל אחד הוא הניסיון הנמנה ראשון כמעט בכל המניינים. בקפיצה של יותר מ-800 שנה אנו מבקשים להציג את פיוטו של רבי דוד קיים מן העיר מוגדור אשר במרוקו, מעורכי ספר השירים 'שיר ידידות', קובץ הפיוטים של שירת הבקשות של יהודי מרוקו. רבי דוד הוסיף פיוטים פרי עטו לכל פרשה ופרשה מן הפרשיות שבהן נוהגת שירת הבקשות, ובפרשת "לך לך" העלה בשיר מורכב במתכונת מיוחדת הקרויה קצידה (במרוקאית) את קורות אברהם בפרשתנו כשהוא מייחד מקום לעניינים שנחשבו ניסיונות בלי לציין זאת. וזה סיפור הפרשה בסגנון יצירתו המורכב של רבי דוד קיים:

אדיר ומהלל אברהם בדורו / ארז לבנון נהדר / הביע לקחו פסמי מזור.
קבל את דברי א-ל חי יוצרו / מארץ קוץ ונדבדר / ארצה פנען, שם רגליו יבזור.
ארצה מצרים ירד בעברו / כי כבד הרעב, דר - / באהלם קנן, כחו אזור.
הביט באשתו, פקדה בדברו / פי יפיה סוחרת דר / 'אחותי את, כי בך אמצא מעזור'.
5 שרים רבים הלוח אפרו: / מראה זינה פסמדר / ביתה פרעה תקח, כי כן גזור.
אנילים שבו שנה / בית מלך נבצר
מבנות מאשנה / עוד מעט מזער
יפה נאנה נהדרה / על כלן תנער
נכותו הרבה, פספו ובצרו / הרעיף עליו כמטר / עבד ושפחה, גם פשב נשור.

10 צור קנא לצדיק, גדר גדרו, / לאשת חיקו נטר / נגע פרעה וגם כחל נשור.
קנאו, הוכח וחקמה עברו, / מדוע פיך תאטר? / מה זאת עשית לי? - לא במישור!
קח אשתך לכו אל תאחרו, / כל מקום מגש מקטר' / פקדם להרבות לו בכשור.
מקדם לעי נטה שפרירו / שקה שם, ושם משטר / בינו וביין לוט ויבנה גשור.
בר לכב עליו שנה / דבר אל הועד
ארץ ערן מדברה / פרמל נייער
אחוז בקו משטרה / התהלך וסער

ידע כי הָא-להים עָזְרו / עלה קצפו נייעתר / לכן אחיו פי נשבה במצור.
הריק חניכיו, חיל אָזְרו, / אחר מלכים חתר / השיב רכוש ונפשות ונייעצור.

נדע פי זרעך יט צוארו / לעל, אָשָׁר בוּ יַעֲשֶׂר / אַרְבַּע
מאות שָׁנִים לְעַם מְצוֹר.

אַחַר יֵצֵא בְּמִרְבֵּית אוֹצְרוֹ / וּשְׁכַטְיוֹ שָׁנִים עֶשֶׂר /
וּבְשִׁיבָה טוֹבָה תַּחְרוֹשׁ תִּקְצוֹר.

35 שָׁרָה שְׁמָרָה דְּבָרַי אֵל, מוֹסְרוֹ, / אִמְרָה, דְּבָרוֹ יֵשֶׁר /
נִתְּנָה לוֹ שְׁפָחָה, פִּי רַחֲמָה עֲצוֹר:
אם אֲבָרְהָם הִבְטִיחָהוּ יוֹצְרוֹ / גַּם זֶה בְּעֵינֵי מְכָשֶׁר / אוֹלֵי
אֲבָנָה וַיַּחַן הַצּוֹר.

הִגֵּר הָרְתָהּ, פֶּאִישׁ יֵינְ עֲבָרוֹ / עַל גְּבֻרָתָהּ וַתֵּשֶׁר / שְׁפָחָה
עַל רַעֲיָה גְּאָתָה כַּצּוֹר.

שְׁפָחָה רַעָה וַצְרוּרָה / לֹא הוּן לֹא מֵהָר

רַבַּת אוֹן וּמֵאָרָה / מִבֵּיתִי גָאֵר

40 יְצָאָה, בְּרַחֲמָה מְצָרָה / פִּי גִזְעָה מוֹאֵר

דְּרָכַי אֵל גְּדֹלוֹ, וּמָה גְּבֻרוֹ, / אָב הִרְחַמְנָן לֹא נָטַר - /
אֵיכָתוֹ לְזַרְע יוֹשֶׁבֶת שׁוֹר.

גְּלָה מִלְּאֲכֹו בַעֲנַן אוֹרוֹ / שְׁעַר הַמָּעָה כְּעֶתֶר / כְּבוֹדוֹ עַל
הַנְּעֻלָּבִים יִשׁוֹר.

שׁוֹבֵי, שְׁמַעֵי כָל אֲשֶׁר יִגְזוֹרוֹ / זֶרַעַךְ אֲרַבָּה כְּעֶתֶר /
יִשְׁמַעְעָל תִּקְרָא שְׁמוֹ בְּעֵינֵי שׁוֹר.

קַיִם בְּבְרִיתוֹ לְמוֹל בְּשָׁרוֹ / וּבְנֵי בֵיתוֹ לֹא נוֹתַר - / כָּל
זָכַר אֲשֶׁר לֹא מָל וַיִּכְבָּצוֹר.

45 חֲזַק נְאֻזָר בְּגִבּוֹרָה אֲזוֹרוֹ / חוֹתֵם בְּרִיתוֹ נָטַר / יַתְגַּדֵּל
שְׁמוֹ בְּגִבְלָ עֲשׂוֹר.

מִלֶּךְ כֶּם עִם הוֹדוֹ וַהֲדָרוֹ / מִכֶּסֶם מְלָכוּתוֹ נִתַּר / הִבְיָא
אֲשֶׁר, וַיִּבְרַךְ לְאֵל צוֹר:

20 רְכוּשׁ קַח, מְשׁוֹרוֹ עַד חֲמוֹרוֹ / לְכָל-אִישׁ חֲלָקוֹ כְּתַר /
אֲךְ הַנְּפִשׁוֹת בְּרַצוֹנֵי אֲנָצוֹר.

קַפֵּץ נִשְׁבַּע, קַיִם מֵאֲמָרוֹ / מִנְעַל עַד חוּט נִסְתַּר, / לֹא
אָקַח, מִן הַזֶּהָב עַד הַצּוֹר.

רַק שְׁאֲכָלוּ בְּמִשׁוֹרָה / יְלִידֵי נַעַר

וַחֲלָק אֲנָשֵׁי צוֹרָה / לְבַד בְּמִשְׁעָר

אֵל תַּתְּהַלֵּל בְּיַהֲרָה / פִּינֵךְ אֵל תִּפְעֹר

25 דְּצָאָה רוּחוֹ פִּי רַב יְקָרוֹ / פֶּן מְזַכּוּתוֹ נִחְסַר / 'אֵל תִּיכָר
אֲבָרְכֶם' שְׁמַעָה וַתַּצּוֹר.

'אֵלֵי, עֵינֵי לֶךְ יִשְׁבְּרוּ / הַעֲבֹד יְהִי טַפְסָר ? / בֶּן מִשְׁק בֵּיתִי
— קַנְיֵנִי יֵאָצוֹר ?

לִי הִבְטַחְתָּ, פִּי בְנֵי יְהוּרִיוֹ / כְּפָצָא מְרוֹם אֵל יוֹסֵר, / יוֹצֵא
חֲלָצִי, לוֹ הוֹנֵי נַצּוֹר.

מְמָרוֹם דְּבָרַי אֵל לוֹ נְהָרוֹ / אֵל תְּהִי זַעַף וְסָר / הַבֵּט
וַהֲתִיַּצְבָּה עַל מְצוֹר.

כְּדְרָכַי, בְּנִינֵךְ לֹא יִסְפְּרוּ / הָאָמִינֵן בּוֹ, עוֹד לוֹ סָר, / אֲךְ
בִּירְשַׁת אֲרָץ חָקַר בַּצּוֹר.

30 מָה לֶךְ תִּרְבָּה חֲקִיקָה ? / שְׁנֵי בּוֹ גַעַר

'שִׁלַּשׁ עֲגָלָה בְּבַתִּיכָה / תוֹר גּוֹזֵל נַעַר —

קַח וְקַבֵּל בְּגוֹזָה / וְאֵל תַּעֲרַעַר'

על המחבר

רבי דוד קיים (אלקיים) הוא כאמור אחד משלושת העורכים של קובץ הפיוטים 'שיר ידידות'. בהקדמה לקובץ מודיעים העורכים שמקצת הרווחים יוקדשו להוצאה של קובץ השירים של רבי דוד 'שירי דודים'. ספר שירים זה לא נדפס אך פורסם במהדורה פקסימילית בצירוף מבוא מאת י' שיטרית (ירושלים תשמ"ג). כ"ז משיריו נדפסו כבר ב'שיר ידידות' — הקצידות שכתב רבי דוד לפרשיות השבוע מבראשית ועד שבת זכור. הקצידות הללו מעלות את סיפור הפרשה בצורה דרמטית תוך שילוב יסודות מאגדות חז"ל ומן הפרשנות. שיריו של רבי דוד הם בעלי נשימה אפית רחבה ומצטיינים בתיאורים מפורטים ובדיאלוגים מעניינים. בצד שירה מקראית זו כתב רבי דוד שירים אחרים, מהם לייריים רגישים ומהם בעלי מגמה דידקטית-מוסרנית. באחד משיריו הוא יוצא נגד מסיבות פאר מיותרות. שירתו כוללת חידושי מילים וחידושי צורה נועזים.

הפיוט פותח בהתפעלות רבה מאישיותו של אברהם, אשר כבש את לבם של בני דורו, שראו בו "נשיא א-להים", כדבריהם של בני חת (בר' כג:ו). המילה "בדורו" בשורה הראשונה באה להדגיש את מעורבותו של אברהם ואת המשימה שנטל עליו 'לתקן עולם במלכות שדי', וכפי שתיאר הרמב"ם: "והתחיל לעמוד ולקרוא בקול גדול לכל העולם ולהודיעם שיש שם א-לוה אחד לכל העולם ולו ראוי לעבוד". עוד יש במילה זו כדי להבדיל את אברהם מנח שעליו נאמר "בד'רתיו". מלבד המובא בביאורנו יש בשינוי הזה כדי לציין שאברהם התפלל על בני הדור וביקש עליהם, ואילו נח לא ביקש על בני דורו. דימוי הארז הבא בטור זה רומז אל הפסוק "צדיק כתמר יפרח, כארז בלבנון ישגא" לאמור, יש בצדיק מעצמת הארז ומיופיו ויש בו מתנובת התמר ומפריו.

תולדות חייו של אברהם מתחילים בשינו, כמו במניינים רבים של עשרת הניסיונות, ברמז ההכרה בא-ל אחד "קבל את דברי א-ל חי יוצרו", ועוברים מייד לניסיון ההליכה אל ארץ כנען, ומכאן לניסיון שאחריו — "ארצה מצרים ירד", וכבר מגיע ניסיון נוסף — "אוילים שבו שרה בית מלך נבער". הצלתו אינה מאחרת לבוא, ופרעה מצווהו "קח את אשתך לכו אל תאחרו", ואם נרצה יש כאן מעין רמז למעשה אבות סימן לבנים לעת יציאת מצרים. עם החזרה לארץ כנען נופל עליו ניסיון מלחמת המלכים, ומניסיון זה לניסיון ברית בין הבתרים וגזרת גלות מצרים תוך ההבטחה "בניך לא יספרו" (שורה 29). אך המציאות עדיין קשה ושרה כמהה לבן — "נתנה לו שפחה כי רחמה עצור", 'הגר הרתה' והתוצאה "שפחה על רעיה גאתה כצור", ומכאן לניסיון המסיים את פרשתנו — ניסיון המילה — "קיים בבריתו למוֹל בשרו".

המבנה הצורני המיוחד של הקצידה המרוקאית ומתכונת החרוזה יוצרים מצלול מיוחד הממקד את הקורא. כך הוא צליל הרי"ש במחרוזת הראשונה, וצליל זה נשאר חלק מן החרז לאורך השיר כולו, והשינויים החלים בחריזה מבליטים את קביעות הרי"ש.

מכאן בולט החרז 'דר' על משמעויותיו השונות: את הציווי 'לך לך' שמע אברהם "מארץ קוץ ודרדר", וכך המחיש הפייטן את הפגמים של ארם ואנשיה. בהמשך — "כי כבד הרעב דר / באהלם קנן", מציין החרז 'דר' את הזמניות והארעיות בירידה מצרימה. בפעם השלישית מתארת המילה 'דר' את יופייה של שרה ואת "מראה זיוה כסמדר". בתוך כל עושר הצליל והמוזיקה המיוחדת המשורר מפתח דימויים ומטפורות, רמזי מקראות ומדרשי חז"ל, כשהוא משתמש במפתיע בלשונות נדירים מן המקרא ובהרבה חידושי לשון מקוריים ומעוררי עניין. הפיוט בונה דרמה מרתקת ומרבה בציטוטים

מפי גיבורי הסיפור, ומלבד זה מחרוזות השיר בנויות מחמישה טורים ארוכים ושלושה טורים קצרים, כאשר הטורים הארוכים מספרים ומפרטים את סיפור הדברים, ואילו הטורים הקצרים הם מעין תמצית ותגובה שירית למסופר - כמין מקהלה הצופה מן הצד ואומרת דברה על המתרחש על הבמה. בעת ביצוע הפיוט באשמורת הבוקר של השבת נבנית מעורבות הקהל והאהדה הגדולה לאבות לקראת קריאת הפרשה.

פרופ' אפרים חזן
המחלקה לספרות עמ"י